

Проф. др Милош ВУКИЋЕВИЋ

МОТИВИ* ВРЕМЕНА У ЊЕГОШЕВОЈ ПОЕЗИЈИ

Проблем времена (као феномена) доста је заокупљао Његоша. О озбиљности ове заокупљености говори (имеђу осталог) и околност да је у та питања највећим дијелом „укључивао” своје мислиоце (игумане: Стефана, Теодосија); и, особито, *ијесника* (тј: *изабраника*).

Наравно да коментатори нијесу занемарили ову (можда најсложенију) „димензију” Његошеве поезије. Према ономе што ми је од њихових разматрања (у овом смислу) доступно, рекао бих, међутим, да има довољно разлога за *враћање* тој проблематици.

У једном свом покушају, чији је основни циљ *суочавање* са оним мотивима времена код Његоша који коментаторима дају највише отпора, нећу избјећи да у разматрање уведем и оно што је мање сложено – уколико је (за поезију нашег пјесника) *карактеристично*. Тек ту и тамо „загазићу” у (естетску) адаптираност тих мотива, не лишавајући се ни понеке асоцијације, односно и присјећања на друге писце – тамо гдје ми се то учини (више) подесно (него неопходно).

Поћи ћу од оног што је једноставније. У Његошевој поезији срећамо се нпр. са временом које *изгледа* (не-пријатно) дуго.¹ „Ево има непуна година, – / чини ми се да су десет прошле / како чезнем за красним Стамбулом”, („зијевајући као да се топи”) каже један јунак у драми *Шћейан Мали*. V, 306-308.²

[Овакви доживљаји времена, нимало ријетки у животу, врло често се *џраде* у књижевним дјелима. Ево једног примјера из Флобера: док са једним осјећајем недовољности („непотпуности”) сједи на клупи покрај зидина са-

---

* Под *мотивом* се овдје разумије *чиницац ѿемајшике*.

¹ Мјерено хронолошки, вријеме протиче једнаком *брзином* за све (в. за ово вријеме Бергсонов термин „le temps”); мјерено доживљајем (в. Бергсонов термин „la durée”), оно добија различите „брзине”; и различиту вриједност.

² Навођење Његоша према: *Цјелокуйна дјела П. П. Његоша*, Просвета, Београд 1954.

мостана, Ема Бовари, у оном тренутку кад чује откуцаје на самостанском сату, има доживљај „да ту, на тој клупи, сједи читаву једну вјечност”.³

О „дугом” (монотоном времену и његовом „скраћивању” казује нпр. и слѣдећи (ситуацији потпуно примјерен) мотив, опет из *Шћейана Малоз*: „Узми, књаже, не нећкај се ништа, / (наговара госта – Долгорукова – на пиће домаћин, онај Његошев мислилац, Теодосије)/ ове горе не љубе регуле, / (придржавање правила) јер су у њих дани предугачки, / телиш (особито, нарочито) оним што код куће чамју, / кад их човјек не би поткидао / са пјесмицом и чашом ракије.” IV, 233-237.⁴

У вези са таквим доживљајима сјетићемо се идеје Т. Мана – да празнина и монотонија заправо *скраћују* („убијају”) вријеме, да периоди оскудни у догађајима *пролазе брже*. („Кад је један дан као сви, онда су сви као један, а у савршеној једноликости и најдужи живот проживео би се сасвим брзо и минуо за трен ока”; „године сиромашне, празне, лаке... прохује као ветром одуване”.⁵ Према истој идеји, пуноћа и промјена (в. у, наведеном, примјеру из Његоша: одступање од „регула”) *продужују* вријеме: периоди испуњени дешавањима *пролазе сјорије*. (Свакако, човјек чији је живот динамичан *живи дуже*.)

Манова идеја улази заправо (на особит начин) у мјерење времена *вриједношћу*.

Најпознатије такво мјерење времена код Његоша имамо – са становишта *ијесника* – у наслову „једине”⁶ његове љубавне пјесме: једна ноћ у приказаном доживљају *вриједи* колико вијек, тачније скупоцјенија (драгоцјенија, љепша) је од вијека: „ноћ скупља вијека”.⁷

[Тим насловом се вреднује значење љубавног доживљаја, прије свега. Али и укупан доживљај у пјесми; односно, њиме се не „раздваја” љубавни доживљај (сједињеност душе с душом), који представља врхунац блажен-

³ Гистав Флобер, *Мадам Бовари*, прев. Н. Милићевић, Свјетлост, Сарајево 1999, стр. 235.

У срећи, вријеме може изгледати кратко. „У почетку своје среће”, казује приповједач „Злочина и казне”, Соња и Раскољников „у извесним тренуцима” на оних седам година казне гледају „као на седам дана”; у први мах, за Соњу је то и „само седам година!” (подвачи приповједач). Нав. према: Ф. Достојевски, *Злочин и казна*, прев. М. Бабовић, Рад, Београд 1984, стр. 634.

⁴ Ухапшени Шћепан Мали моли стражара (ставља му у „аманет”) да пренесе његову жељу да му се пошаље (онај) папагај: „за разговор један и забаву, / да му брже пролази вријеме”. IV, 9.

⁵ Томас Ман, *Чаробни бреџ*, прев. М. Ђорђевић, Просвета, Београд 1956, стр. 122.

⁶ По правилу, тако се каже: „једина”. Али то је само донекле тачно („заборавља” се, рецимо, она љубавна пјесма у *Горском вијенцу*).

⁷ У неку руку, наслов је најбоља појединост у (тој) пјесми. (Лијеп и због примјене не-обичне, руске, синтаксе.)

ства, од доживљаја сједињености субјекта (романтичког *ијесника*) са природом и свијетом, који је са главним доживљајем у пјесми доведен у везу.]

Оваква вредновања Његошу су особито драга. У *Шћейану Малом* нпр. један јунак (стари патријарх) од радости („радост му је душу надјачала” – због једног успјешно окончаног боја) „пада у... несвијест”. Из перспективе опет оног мислиоца (Теодосије) пројектује се у ту не – свијест пријатан сан: *йоврайшак* старе српске славе, односно уснулог јунака у ту славу. Из исте перспективе тај (претпостављени) доживљај се вреднује: „Више ће му старини ваљати / овај часак меденог одиха (одмора) / од његових седамдесет љетах.” III, 29-44.

Овај претпостављени (онирички) доживљај (то *намиривање* – у сну – *изгуба* царства) убједљиво је мотивисан (преосјетљиви патријарх сав је од осјећања те врсте, односно од једне историјске туге).

Остаје ипак неки (ако и варљив) утисак да је пјесник, који сачињава тај доживљај, остваривао (њиме) и један „вишак”: да се (преко свог мислиоца) бави питањима времена.

У *Горском вијенцу* се јавља (сасвим асимилиран, у агоналном говору примијењен) мотив: „Више ваља дан клањања један / но крштења четири године” (896-897). [У истом дјелу садржани су и сљедећи стихови „Не дангуби, сватски првијенче, / сахати су данас кâ године, / хоће нам се Суљу удужити. / Бог је драги неколико дана / тандарихе земљи поклонио, / грехота је да их поткидамо.” (1880-1885) Кад је у питању пјесник који радо *вреднује* вријеме, читалац не може а да, макар на тренутак, не застане код стиха „сахати су данас кâ године”, да би кратку недоумицу ипак отклонио и ствари разумио овако: вријеме ишчекивања доласка сватова младожењи је *дуго* (у смислу: никако да прође); сватови треба да пожуре како („дангубљењем”) не би младожењи дужили вријеме чекања, а тиме и скраћивали („поткидали”) уживање које га очекује. (Израз „неколико дана” – у стиховима „Бог је драги неколико дана / тандарихе (за уживање) земљи поклонио” прилично је разумјети у смислу: неке дане, неко вријеме, нешто времена.)]

У *Шћейану Малом* сретамо и мотив *моћноџ* (руског) царства – „које хоће да дуго живује, / којему су дани тако дуги: / један његов – обичних стотина”. III, 683-691. Итд.

[Уз оваква вредновања времена можемо се сјетити и других писаца. Ево неких који се јављају последије Његоша. Лаза Костић, рецимо (у пјесми *Santa Maria della Salute*), „уступа” вјечност за онај тренутак сусрета са својом „вилом” („сву вјечност за те, дивни тренуте”). У романси *Тамара* В. Илића, подсејаћа нас С. Кордић, „дагестански млади кан” (према уговору) *дословно* даје живот за једну ноћ љубави (са царицом).⁸ Јунак

⁸ Стеван Кордић, *Границе доживљаја и границе језика – уз Његошеву ијесму Ноћ скуљба вијека*, у књизи *Поешика ћуиње*, Универзитетска ријеч, Титоград 1986, стр. 27-45.

Достојевског Мишкин (у роману *Идиот*) пред самим епилептичним нападом (не баш у посљедњем секунду који је, „наравно, неиздржљив”) има (и) тренутак (трајан колико муња) таквог духовног озарења, осјећања себе и живота, односно таквог доживљаја среће и љепоте (хармоније) да би тај трен (како јунак *с̄ишје* – у тренутку доживљаја – да *каже* себи) „могао да вреди колико сав живот”.⁹ Џ. Џојс у *Улису* наводи сљедећу асоцијацију Блумову: „За / Један / Часак / Радости / Стотину дана...”.¹⁰ Код Милана Ракића срећамо стих: „да проживим живот у тренутку једном”. Сјетићемо се и Бећковићеве пародије: „Ваља два дана у оном гробу / цијелога дуговетнога вијека” (поема *Кос̄ићу*). Итд.]

Особито је (да се вратим Његошу) интересантно мјерење времена – са становишта *ијесника* – у стиху „тренут ми је сваки сахат – моје време сад не иде” (садржаном у пјесми *Ноћ скуй̄ља вијека*).

Извјесно је да се то успоравање („тренут ми је сваки сахат” = сваки ми је тренутак – сат) и устављање протицања („моје време сад не иде”) јавља у вези са једним (за романтичаре карактеристичним) предосјећањем; и надањем. Као што се у вези с тим осјећањима јављају и особита радозналост чула, односно појачано – истанчано доживљавање дешавања у природи (в. појединости: „претчувствијем неким слатким ход Дијанин величави / душу ми је напојио...”; „Слух и душа у надежди пливајући танко пазе / на ливади движенија...”; / затрепте ли тице крила у бусењу густе траве, / стречања ме рајска тресу, а витлења муче главе”; силе су ми на опазу, очи бјеже свуд – да виде”).

Односно, несумњиво је да се стихом (о коме је ријеч) исказује мјерење времена (снажним) узбуђењем; ово узбуђење чини да се на протицање примијене „краћа мјерила” (како би рекао М. Пруст), тј. да се оно обрачунава у секундама; а кад се рачуна у секундама, вријеме – тако се у доживљају чини – тече спорије.

Али какво *значење* има то успорено, односно *заус̄ављено* вријеме?

Није ли у питању једно мјерење мјером жеље (како се то обично разумије): да се (што прије) деси то што се слуги, тј. на што упућују „слатко претчувствије” и „надежда”?¹¹

У вези с чекањима, у животу је обично тако. И у књижевним дјелима. Санчо Панса, да узмем такорећи насумце, „с великом чежњом чекаше” (казује приповједач) „да дође ноћ и час да вечерају; па ако му се и чињаше да је време застало и да се не миче с места, ипак дође за њ тако жељени

⁹ Ф. Достојевски, *Идиот*, прев. Ј. Максимовић, Рад, Београд 1962, стр. 298.

¹⁰ James Joyce, *Uliks*, прев. Z. Gorjan, Zora, Zagreb 1965, I, 73.

¹¹ У Његошевим љубавним пјесмама недостаје *rendez-vous*: у пјесми *Ноћ скуй̄ља вијека* жена долази из предосјећања / слуги (као дар неба, у извјесном смислу); у говорењу В. Мандушића кроза сан – у *Горском вијенцу* – жена се опет јавља „случајно” („а она ти однекуда дође”).

час”.¹² Санчовом господару, Дон Кихоту, опет, споро пролази („стоји”) вријеме док чека (уговорени) мегдан: „и весео и задовољан чекаше” (пратимо приповједачево казивање) „та четири дана, који му се према живој жељи чинише да су четири стотине векова”.¹³

Да упоредимо.

Очигледно је да се споро протицање времена у доживљајима славног Сервантесовог („противречног”) пара мотивише узбуђеним чекањем јунака да истекне одређено (тачно претпостављено, мање више прецизно задато, вријеме).

Унеколико друкчије стоји ствар у Његошевом стиху: оно што се слути, (у неку руку) ишчекује, односно жели, у овом случају није постављено у вријеме тако да задовољење ишчекивања жеље има да дође (тек) по *истику* неког времена, те да би чекање тог истицања (рецимо договореног рока) за оног ко чека (у том, дакле, смислу) било дуго. Другим ријечима: *пожуривање* времена, нестрпљиво (ако и дражесно) чекање, захтијевање да прође вријеме (које вријеме?) не би било у свему логично. Могло би се, свакако, (овој спекулацији) приговорити: чекање може изгледати дуго (дуго у смислу у коме се јавља у примјерима из Сервантеса) и ако није (прецизно) задат рок (за чекање). Можда је у Његошевом стиху тако.

Градивом пјесме *Ноћ скућља вијека* нијесмо, међутим, ниуколико спријечени да ствар разумијемо и друкчије. Сасвим је могуће да успоравање и устављање протицања у стиху који се овдје разматра произишало из мјерења времена „мером среће” (да прилагодим тај израз Ј. Ј. Змаја) коју стварају „слатко” „претчувствије” и „надежда”, односно већ „сама по себи” жеља (жудња) прије него што долази до њеног задовољења.¹⁴

То јест да се ради о једном ослобађању од времена (земног), о задобијању једног тренутка *безвремене* егзистенције, односно нешто времена у „чистом стању”¹⁵

¹² М. Сервантес, *Дон Кихот*, прев. Ђ. Поповић, Нолит, Београд, IV, 49. гл., стр. 89.

¹³ Нав. дјело, IV, 54. гл., стр. 132.

¹⁴ У овом смислу значење стиха *одлучно* разумије С. Кордић. В. у наведеном раду.

¹⁵ Термин „чисто вријеме” (или „вријеме у чистом стању”) дугујемо М. Прусту који такво вријеме налази у феномену *нехотичног сјећања*: кад се у нашем садашњем доживљају неки чулни утисак (мирис нпр.) подудари (сасвим) са чулним утиском (мирисом) који смо већ искусили, онда тај ранији утисак (са оним што је с њим било у уској вези) доживљавамо као садашњи (као садашњост); у том (поновном) доживљају прошлости онаком „каква је била у тренутку кад је била садашњост”, тј. враћању („непромијењене”) прошлости у садашњост Пруст види побједу над временом, доспјеће у безвременост, задобијање „мало времена у чистом стању”, које га чини срећним (В. о томе и потпуније и прецизније у мом раду *Његошево и Прустово трагање за прошлошћу*, Зборник радова философско-богословског симпозиона..., Никшић, Цетиње 2002, стр. 28-36).

(Такво вријеме – нестајање времена – „захтијева” се у пјесми *Ноћ скућља вијека* и стиховима „Устав”, луно, бјела кола, продужи ми часе миле, / кад су сунце над Инопом уставити могле виле.”)¹⁶

Мени је овакво разумијевање ближе. Па и добро би било да је оно тачно. Само у том значењу мотив „тренут ми је сваки сахат – моје време сад не иде” представља (представљао би) велики стих.

А и нимало туђ Његошевој поезији. (Не би је, да тако кажем, изненадио.) *Луча микрокозма* је једно велико трагање – *ијесниково* – за временом о каквом је (како ми се, дакле, чини) ријеч у том стиху.¹⁷

Доспјеће на небо у *Лучи микрокозма* доспјеће је (и) из земаљског у небеско вријеме, у безвременост (вјечност). У (идеално) постојање лишено промјенљивости и коначности („где свих времена разлике ћуте”, како би рекао Л. Костић). Односно (у овом случају) у потпуно и трајно посједовање времена у „чистом стању”.

(„Све што је на земљи раздвојено временом, у вечности се спаја у потпуној истовремености упоредног постојања. Та раздвајања, то „раније” и „касније” које уноси време, нестварна су и ваља их уклонити да би се схватио свет, све се мора суочити у *једном времену*, то јест у пресеку једнога момента, читав свет се мора видети као *истовремен*”, каже Бахтин. В. Михаил Бахтин, *О роману*, прев. А. Бадњаревић, Нолит, Београд 1989, стр. 275.)¹⁸

[О извјесној врсти „чистог” времена („идеалног трајања”) оvdје (тј. на земљи), како налазе критичари, пјевају нпр. и Бодлер – в. мотив „Ово бјеше час” (“C’était l’heure”) у пјесми „Сумрак јутра” („Цвијеће зла”), и Верлен – в. мотив „Сањамо, сад је час” (“Rêvons, c’est l’heure”) у пјесми „Мјесец бијели”, (циклус „Драга пјесма”). В. о томе у: Волфганг Кајзер, *Језичко уметничко дело*, прев. З. Константиновић, СКЗ, Београд 1973, стр. 192-193. У „чистом времену” оvdје живи, рецимо, и Фокнеров идиот Бенци, у роману *Крик и бијес*. Итд.)]

¹⁶ Једно заустављање времена заустављањем кретања небеских тијела *обећава* Л. Костић (у једном пројектовању трајног блаженства са драгом) чувеним стихом „звездама ћемо уставити путе” – у пјесми „Santa Maria della Salute”. (Мјерење времена простором – „спацијализовање” времена, како би, противећи се таквом мјерењу, рекао Џон Лок, сасвим је често у књижевним дјелима – види нпр. особито код Пруста.)

¹⁷ У својим жудњама за бесконачношћу и бесмртношћу романтичари су, како се добро зна, радо *преудешавали* вријеме. (У том погледу романтичарима је близак, рецимо, и Владислав Петковић Дис. В. мој рад: *Вријеме у Дисовој поезији*, Стварање 1-2, 1969.)

¹⁸ „Да би објективном времену дао вредност коју можемо схватити рационално... Кант га је везао за принцип узрочности: једна појава не може да уследи ако јој није претходила једна друга одређена појава. А догађај који је претходио другом мора да је био „пре” њега, „раније”, да припада прошлости”, интерпретира О. Хумо. (В.: Олга Хумо, *Проблем времена код Штерна и Пруста*, Београд 1960, стр. 64.)

Побједа над временом, успостављање безвремености (истовремености) изражава се у *Лучи микрокозма* и мотивом *реверзибилности* (времена): само у безвремену (вјечности) могуће је гледати „уживо” (непосредно) далеку прошлост (као да је садашњост) – „ко предмете што за собом видиш / у свијетлом лицу огледала”. II, 317-320.¹⁹

На небеско („чисто”) вријеме – какво сретамо у *Лучи микрокозма* упућују и сљедећи мотиви у *Шћейану Малом*: „У бога је тренућ што и вијек, / у бога је вијек што и тренућ; / друкчије се рачуна на небо / но на земљу што ми рачунамо.” I, 556-559. Ови, ситуацији сасвим прилагођени мотиви, јављају се у отпору на оптуживање Бога (што неће да *саи́ре* неправду), и имају смисао да је са становишта небеског времена (истовремености) потпуно исто *кад* према земаљским мјерама долази правда.

Али и још о Његошевом небеском времену и вјечности, које сам на неки начин овдје изједначио.

Његошево небеско вријеме је „отето” *хаосу*, стихијама, мраку („Кoliko сам ја посла имао / док сам време отео мракама”, *Луча микрокозма*, III, 55-56), доведено у ред, *йоредак*: *йройтиче* у одмјереним периодима: јутро, дан, вече, вријеме *одмора* („сад ће време бити од одиха, / што ви код вас (на Земљи) ноћу називате”, *Луча микрокозма*, II, 232-233.)²⁰

Том времену иманентна је вјечност; појаве на небу (у „Лучи микрокозма”) су са њеним својствима: „вјечити мај”, „вјечна правда”, „вода бесмртија”; небески духови су *вјечно* млади, бесмртни (в. и мотив „кога вјенчач на бесамртије / тренућ су му в’јеким милиони”, III, 147-148); и човек (некад побуњени дух) се *враћа* у небеско вријеме, тј. у вјечност (то је његова прва и потоња судбина); ни (зли) духови прогнани у Ад нијесу лишени вјечности (вјечног мучења), и то се посебно наглашава („што сам једном вјенча бесмртијем / смртну косу испитати неће!” V, 173-174.

Његош, међутим, прави разлику између (небеског) времена и вјечности. Небеско вријеме, како ваља разумјети (и како се и из претходног излагања да извести) представља (сређен) како тако *чулно ојажљив* процес. Ко ме је, како сам малочас истакао, *иманентина* вјечност. Вјечност је

¹⁹ Већи број појединости потоња три пасуса садржан је и у мом раду *Његошево и Прусиново истрагање за йрошлоићу* (на који се овдје упућује и у напмени 15); битно су нове: асоцијација на стих Л. Костића и напмена 18 уз други од та три пасуса.

Овдје ћу додати да до „чисто” времена *йјесник Луче микрокозма* долази апсолутним сјећањем. Или, друкчије речено, апсолутно сјећање (у *Лучи микрокозма*: на преегзистенцију и први гријех) могуће је само у „чистом” времену, у ослобођености од времена. И тијела. (Душа већ има то својство: да се апсолутно сјећа.)

[А и свако сјећање / памћење, савлађивање заборавља, „посједовање прошлости” извјесна је побједа над временом.]

²⁰ *Права* ноћ припада *хаосу* (на чијем савлађивању и стварању небеске *хармоније* се још „ради” – в. *Луча микрокозма*, III, 111-130). *Небеска ноћ* је лишена мрака (в. ст. „два дни св’јетла, / двије ноћи сјајне”, *Луча микрокозма*, V, 61).

(да то поновим) *сadjрана* у времену небеском (видимо њена *дјела*), а сама („по себи“) је *чулима недосјуйна* (трансцендентна); или исто то речено друкчије: свеприсутна, а невидљива (као, рецимо, и апсолутно биће, Бог). У том смислу она је и „вјекових мати безбројнијех“.

Ту трансцендентност вјечности Његош је (пјеснички је *савлађујући*: чићећи је *видљивом*) исказао више пута. Рецимо у стиховима: „да опширну видим колијевку / у којој се вјечност одњихала, / из које је у крила удрила, / у бескрајни простор улећела, / од свачијих *скрила* се погледа“ („Луча микрокозма“, I, 71-76). Или (у пјесми „Ради човјек...“) стиховима: „време тече бистријем потоком / под његовом куполом високом; (Божји престо) / вјечност *крије* смршене трагове / у његове широке углове“. (29-32)

Без разумевања оваквог (Његошевог) успостављања односа између (чулно опажљивог) небеског времена и (метафизичког карактера) вјечности тешко ће се разумјети она слика (у „Лучи микрокозма“) у којој вријеме (упорно и) безуспјешно настоји да се докопа вјечности. Ево цијеле те слике: „Ту лећаше вјечност окруњена, / вјешто своје полете сноваше / на крилима тамо и овамо, / часом у врх, часом у низину, / *шаинсјивеном њокриша завјесом*.// За њом време са великом хуком / на зефирна сљедоваше крила / у широке своје коловрате, / неће ли је како ухватити. / Радимости ове неуморне / и силнога његова напрега / нико себи представит не може; / али *своје цијељи њосјић неће*, / јер вјекових мати безбројнијех / има лакша него сјенка крила.“ II, 246-260.

Чини ми се да се на овом мјесту подесно сјетити стихова „Време земно и судбина људска, / два образа највише лудости, / без поретка најдубља наука, / сна људскога ђеца ал' очеви. / Је ли ово причина управа / којој тајну постић не можемо? / Је л' истина ê ово овако, / ал' нас очи сопствене варају?“ – „Горски вијенац“, 2290-2297.

У овом синтаксички компликованом говору Његошевог мислиоца игумана Стефана израз „време земно“ могао би се разумјети као једно *уошшавање* које обухвата и (ружна) дешавања каква су она приказана и у дијелу текста који цитираним стиховима непосредно претходи: у том дијелу ријеч је о разним *нејовољним*, па и „лудим“ *њромјенама* у друштвеној историји и природи, односно на земљи – в. у овом погледу (у низу осталих) и стихове: „Смијешна су својства наше земље, / пуна на је лудијех премјенах“ (нпр.: сунце „данас жеже што јучер њивљаше“).

За овакво поимање израза „време земно“ наћи ће се подршка и у другим Његошевим дјелима. У „Лучи микрокозма“ се о том времену говори као о „непостојном“ (несталном, промјенљивом – рђавом) времену – в. стихове: „шар ће овај (Земља) бит састављен мали / од хаоса и мрачне прашине, / стихије ћу на њем поумјерит, / а времену непостојност дати“ (VI, 17-20);²¹ ова *нејосјојност* захвата једанко и човјеково (орочено,

²¹ Дакле, Земљи су дата својства хаоса, али: не-потпуног; што важи и за вријеме („непостојно“: не као на небу, али не ни као у хаосу).

смртно)²² вријеме – в. стихове: „немирни се њихови духови / у окове бла-не тјелесине / један вијек осуђују кратки”. (VI, 42-44). У пјесми „Мисао” опет вријеме на земљи – са становишта *ијесника* – је наглашено и као *рушилац*, оно *ијусиоши*, оно чини да се на „данашњу светост поплуваје сјутра” (в. ст. 100-107). Итд.

Нешто недоумице у овом случају изазива израз „судбина људска”. Природно се обратити „Лучи микрокозма”. У том дјелу јављају се ова *основна* значења тог израза: 1. *сав* „кржни ток” човјекове небеско-земаљске драме („с внимањем сам земаљске мудраце / вопрошава о судби човјека, / о званију његовом пред Богом”, Посвета, 61-63);²³ 2. *узрок* човјековог *ијада* – из преегзистенције на Земљу („тражиш *судбу* свога паденија”, I, 191: „тражиш *узрок* твога паденија”, I, 202); 3. (најчешће) човјеков (на небу *задаи*) *живоји на земљи*, са свим оним чиме је човјек (као чисти дух, у преегзистенцији) кажњен због учешћа у небеској побуни, рачунајући ту, свакако, (како је овдје већ истицано), и казну *и́ривременошћу* („зар толико могућега творца / наша мрачна судба занимава”, I, 206-207).²⁴

Чини се да у стиховима чије се значење управо провјерава израз „судбина људска” ваља разумјети у смислу: човјеков земаљски живот.

На основу претходног могло би се извести да се у наведеном говору „непостојном” (земаљском) времену, тј. времену које доноси свакојаке *рђаве*²⁵ промјене („време земно”) и човјековом (рђавом, привременом) животу – на земљи („судбина људска”) дају својства која важе за беспоредак („два образа највише лудости”);²⁶ него у том беспоретку (да прочитам и о с т а л о у наведеном), који изазива и доживљај не-стварности („сна људскога ђеца ал’ очеви”: производ маште или покретач маште),²⁷

²² Смртност је „резервисана” за хаос. В. нпр. стихове: „Смрт из своје превјечне гробнице (из хаоса) / овај удар у њима пробуди”. „Луча микрокозма”, V, 119-120.

²³ „Судбина није само земаљска већ је и небеска...”, формулише Н. Берђајев (в. *Мисао исијорије*, прев. М. Р. Мајсторовић, Дерета, Београд 2001, стр. 49).

²⁴ „На земљи се одиграва само један део човекове бесмртне драме, и то њен трагични део...”, како каже еп. Николај. (*Религија Његошева*, Београд 1921, стр. 90)

²⁵ „Земаљско вријеме” Берђајев назива и: „рђаво”, „изопачено” вријеме. (В. нав. дјело, стр. 74)

У пјесми „Мисао” говори се сасвим одређено о *судбини* (и) као о будућности (човјековој) „која се садржи у оним њедрима / из којих је наше проистекло биће”. (V. ст. 34-40)

²⁶ Његош о људској судбини говори (и) као о *смијешној* („задатак је смијешни људска судба, / људски живот сновидјење страшно!”), *Луча микрокозма*, Посвета, 3-4).

²⁷ Његош радо говори о животу (свијету) као о (ружном) сну, сновиђењу (в. нарочито у *Лучи микрокозма*; сан је вјечни и у хаосу). Једнако, у његовој поезији често се јављају (старе) идеје о свијету као привиду (опет највише у *Лучи микрокозма*). У наведеном тексту оне (тј. те идеје) *настављају* стих „сна људскога ђеца ал’ очеви”,

садржана је и нека дубока законитост, неки дубоки, скривени, смисао („без поретка најдубља наука“) – и то би, за тај говор, његов циљ, имало да буде најбитније.²⁸

Обратимо сад пажњу и на следеће. Стихови о времену и судбини припадају монологу који је намијењен слушаоцима. Монолог је мотивисан двоструко: 1. жељом (тих) слушалаца да чују причање паметна човека („исприча’ ни штогод аманати / ... Ко те није чуо ће говориш, / онај не зна што у тебе спава“); они га и љубе – у руку „из уваженија рашта лијепо и мудро збори“) и 2. настојањем (бар прије свега) говорника да утиче на слушаоце, да убјеђује и наговара, подржи и оправда њихову планирану акцију (в., између осталог, „хоћу, браћо, то сам и дошао / ... да поджежем, колико узмогу“).

Оба циља се остварују. Али, гледано технички, ту нешто није у реду. Говорење *на њакав начин* о времену (и судбини), какав је примијењен у наведеним стиховима (а тако стоји ствар и са неким другим појединостама у цјелини која те стихове садржи) није *јримјерено* слушаоцима; та филозофија није (не би могла бити) приступачна њиховој мудрости, да тако кажем. (Односно, више би одговарала монологу који „није никоме намијењен“: да говорник сам буде свој слушалац; или да слушаоце *занемари* – што овдје није никако случај.)²⁹

Наравно да ту „колизију“ (тај несклад између оног што се казује и могућности поимања оних којима се казује) не узимам ни најмање озбиљ-

и односе се и на вријеме, те нас тако (хтио то или не) Његош (преко романтизма и св. Августина) може одвести и до Паменида и Хераклита: оно што је у времену, „временито“ – не постоји, постоји само оно што је изван времена. (В. о томе: Лешек Колаковски, *Религија*, прев. В. Перишић, БИГЗ, Београд 1987, стр. 156-158.)

[Филолози су педантно читали томове књига да пронађу и гдје се све појављује именица *јричина*. (В. о томе: Р. Бошковић, *Око два сѝиха из Горског вијенца, Одабрани чланци и расѝправе*, Титоград 1978, стр. 267.) Благонаклоно ћу „открити“ да им је та именица *јромакла* код романтичара (Његошевог савременика) Бранка Радичевића („Опрости причина је љубвен жар“, *Туџа и ојомена*, 12. стр.)]

²⁸ Тражење поретка и у *бесјорейку* одговара циљу говорења (у монологу у коме се ово тражење јавља): стимулисање *учешића* у поретку, *обављања* поретка – довођење (конкретних, друштвених) појава у ред. (А наведеним стиховима слиједи и дуже говорење у коме је садржан и мотив: „и цијели ови беспоречи / по поретку некеме следеју“.)

²⁹ У овом смислу „срећније“ је, рецимо, ријешен Владичин монолог „Те је зрну клицу заметнуло“ (*Горски вијенац*, 612). Овај монолог такође садржи доста појединости које не одговарају могућностима поимања слушалаца. То се говорнику (на специфичан начин) и каже („Бог са нама и анђели божи! / А ево си удрио, владико, / у некакве смућене вјетрове / ... (663-665). Слушаоци, међутим, нијесу „предвиђени“: *нагљашено* је да Владика говори „међу свима као да је сам“. (Нећу се овдје, разумије се, даље окупирати у овом смислу Његошевим монолозима.)

но (у умјетничком дјелу). Али она са своје стране „одаје” пјесника, чини уочљивим да је Његош и „бескомпромисно” тражио „изговор”, („злоупотребио”) прилику да, помоћу свог јунака – мислиоца (овдје прије свега идеолога иза чије идеологије и сам стоји) развија мисли и о времену, тј. о томе што га је веома заокупљало.

У Његошевој поезији (да тиме завршим ова разматрања) особито су развијени мотиви вјечности (*чистиоџ времена*), односно бесмртности („вјечитог живовања”)³⁰ која се стиче (херојским) подвигом и жртвом (о чему је доста говорено и писано).

[Одређену вјечност, „бесмртност” Његош даје и изразито недостојном понашању. „Част и брука живе довијека”, каже се у „Шћепану Малом”, I, 607. У том смислу „Вук (Бранковић) и данас живи убијен” – Милошевом осветом (тј. војничким подвигом), како формулише епископ Николај.]³¹

Miloš VUKIĆEVIĆ

THE TIME – FACTOR IN NJEGOŠ’S POETRY

Summary

In his works Njegoš was so occupied by the time factor. Surely, the commentators did not neglect, perhaps this most complicated dimension of his work. The author, however, thinks that there is something more to say about it. He deals with those problems again without wscaping to discuss what is less complicated if it is characteristic of Njegoš’s work about the time.

³⁰ Према ст. „ко вјечито хоће да живује, / мученик је овога свијета”. (*Шћепан Мали*, III, 138-139)

³¹ В. више (и много љепше) у нав. дјелу стр. 177.

